

כתבי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
החטיבה למדעי הרוח

כתאב אלשהאדאת ואלותאיק והוא ספר העדויות והשטרות
לרב סעדיה גאון

כתאב אלשהאדאת ואלות־איק

והוא

ספר העדויות והשטרות

לרב סעדיה גאון

מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא, תרגום, חילופי נוסח והערות

מאת

מנחם בן־ששון וירחמיאל ברודי

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
المجمع الوطني الإسرائيلي للعلوم والآداب
THE ISRAEL ACADEMY OF SCIENCES AND HUMANITIES

עריכה
צופיה לסמך ונחם אילן

התקנה והבאה לדפוס
צופיה לסמך

הפקה
יהודה גרינבאום

מסת"ב 978-965-208-233-6

©

כל הזכויות שמורות לאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשפ"א

סדר: יהודית שטרנברג

הדפסה וכריכה: דפוס כספית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

ז	פתח דבר
	מבוא
3	א. גלגוליו של הספר
6	ב. מבנה הספר
7	ג. מגמת החיבור ויחסו ל'ספר ההלכה'
10	ד. מקומו של ספר העדויות והשטרות במסורת השטרות ונוסחיהם
29	ה. חיבורי שטרות בספרות ההלכתית המוסלמית
33	ו. לשון השטרות
39	ז. מקורות חז"ל בספר השטרות
42	ח. הטפסים של הספר
44	רשימת טופסי הספר המשמשים במהדורה
46	טבלת כתבי-היד
48	רשימת הקיצורים של שמות הספריות והאוספים הבאים בטבלה
49	ט. תיאור המהדורה
51	מתווה המהדורה וסימניה
52	הסימנים המשמשים במהדורה
53	הסימנים המשמשים בתרגום
	כתאב אלשהאדאת ואלוֹתֵ'איק - ספר העדויות והשטרות
56	[הקדמה]
64	ביאור השער הראשון: הכרת העד את עצמו, אם יכשר או לא יכשר להעיד
72	ביאור השער השני, אשר הוא הכרת מי שמעידים עליו
78	ביאור השער השלישי, והוא ידיעת הפרטים שמעידים עליהם
84	השער הרביעי, אשר הוא ידיעת אופן העדות
88	השער החמישי, אשר הוא חיובי הזמן שבו מעידים
94	השער השישי, אשר הוא חיובי המקום
96	השער השביעי: החיובים של כלל השטרות ומה שקשור בהם
110	השער השמיני: כינוס כל שטר מן השטרות
	שטר א: חוב 114. שטר ב: אביזאריה 120. שטר ג: משכנתא 126. שטר ד: ערבות 130. שטר ה: קבלנות 132. שטר ו: מכירת בית 134. שטר ז: מכירת שדה 136. שטר ח: חלוקת אחים 138. שטר ט: שותפות 142. שטר י: פירוק

שותפות 146. שטר יא: מתנת בריא 148. שטר יב: מתנת שכיב מרע 152.
 שטר יג: צוואה 156. שטר יד: הרשאה 158. שטר טו: כתובה 162. שטר טז:
 גט 166. שטר יז: חליצה 172. שטר יח: כתובת יבמה 176. שטר יט: שטרא
 דמרכסא 180. שטר כג: שטר דמיו 184. שטר כד: מיאון 186. שטר כה:
 מודעא 190. שטר כו: ביטול מודעי 194. שטר כז: קיום שטר 196. שטר
 כח: בירורין 198. שטר כט: פסק דין 200. שטר ל: דיאתיקי 204. שטר לא:
 טירפא 206. שטר לב: אדרכתא 210. שטר לג: שומא 212. שטר לד: פיקדון
 214. שטר לה: הודאה 216. שטר לו: שימוש 218. שטר לז: מחאה 222.
 שטר לח: פסוס 226. שטר לט: פסקאתא 230. שטר מ: פשרה 234. שטר
 מא: מחילה 236. שטר מג: איגרת ביקורת 238. שטר מד: מינוי אפוטרופוס
 240. שטר מו: הפותקי 242. שטר מז: זכות 244. שטר מח: איטרא 246. שטר
 מט: שלישות 250. שטר נ: רגיעה 252. שטר נב: קבלנות בקר 254. שטר נג:
 אמנה 256. שטר נד: סמפון 258.

260 נספח: שטרות הציבור
 262 בשולי המהדורה: מפתח לשטרות הספר

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים - מפתחות

269 רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים
 285 מפתח כתבי־היד
 287 מפתח המקורות
 291 מפתח השטרות
 295 מפתח נושאים ושמות
 vii פתח דבר באנגלית

פתח דבר

ספר העדויות והשטרות לרב סעדיה גאון היה מספרי ההלכה הראשונים בתקופת הגאונים. במרוצת השנים שעברו מאז התחבר אבד הספר השלם, והוא נודע מעדויות עקיפות על אודותיו ובהן אזכוריו בחיבורי אחרים, מובאות ממנו ותכניו ששוקעו בספריהם של מחברים מאוחרים לו, ובייחוד בספר השטרות של ר' יהודה ברזילי הברצלוני. עם חשיפת הגניזה הקהירית החלו מתגלים קטעים של העתקות החיבור, והם ראו אור בכמות פרסום אחרות.

משהתרבו הקטעים שאותרו וזוהו בגניזה התפרסם בשנת תשמ"ו כינוס ראשוני של הקטעים שהיו ידועים עד אז. כבר בשנת תשמ"ה, לקראת ההוצאה לאור של קטעים אלו, החל שיתוף הפעולה בינינו. החומר הרב שנאסף אך כינוסו לא הושלם והציפייה לעוד גילויים חדשים עוררו אותנו לנסות להשלים את המלאכה שהתחלנו בה. ואמנם מאז ועד לשנת תשנ"ה עבדנו יחד כדי לאתר את מרב הקטעים שבגניזות קהיר, להעתיק אותם, לתרגמם ולהניחם בידי הלומדים והחוקרים במהדרה ביקורתית מיטבית.

במרוצת השנים האלה סרקנו את אוספי הגניזה השונים ונעזרנו ברשימות ובקטלוגים שהכינו עמיתים כדי לאתר קטעים מן הספר לקראת התקנת מהדורתו. עזרתו של המכון לתצלומי כתבי עבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי שהיה לנו כבית בעת הכנת הספר הייתה רבה. עבודת המחקר במכון סיפקה לנו בסיס חשוב לקראת בדיקת כתבי-היד שערכנו לימים בספריות העולם. בעצם שנות עבודתנו נפתחו גם ספריות רוסיה ויכולנו לבדוק את האוספים העשירים השמורים שם. תודתנו שלוחה אפוא לעובדיו המסורים והמלומדים של המכון וכן לעובדי הספריות שאוספי הגניזה אצורים בהן ולראשיהן על הסיוע שהגישו לנו בעבודתנו ועל הרשות לפרסם את כתבי-היד שברשותן.

קודם למסירת הספר לדפוס, בשנת תשנ"ו, השתדלנו לעדכן אותו מתוך השוואה עם מחקר הנושאים הנדונים בו. לאחר מועד זה עדכון הספר היה מזדמן, ועיקרו התמקד במחקרים ובפרסומים הנוגעים ישירות לספר השטרות של רס"ג.

במהדרה הזאת בא רובו של הספר כמו שהוא עולה מן הגניזות, אבל לא כולו. אנו מניחים כי נתברך בעתיד בברכת עושרן של הגניזות ויעלו מהן הקטעים האחרונים החסרים במהדורתנו.

חרף מאמצינו עניינים מספר נשארו לא פתורים בעינינו מסיבות למיניהן, ובהן הקיטוע של שרידי הספה, חסרונות שניבעו ברצף הפרקים והשטרות, סגנון ההרצאה של החיבור ומגבלות בהבנתנו את ההקשרים שבהם נתונים הדברים הקטועים. העמדנו על הבעיות באותם מקומות מוקשים שעדיין טעונים הסבר מתוך ידיעה שהמשך המחקר יביא לגילויים של טפסים נוספים ושל מקורות שיסייעו להבהיר את הטעון הבהרה ובתקווה שיהיה ביד הלומדים והחוקרים להציע פתרון לקושיות. ריבוי פתרונות והצעות יעיד על כך שספר העדויות והשטרות שב למקום הראוי לו בקהילת הלימוד והמחקר.

במהלך עבודתנו נועצנו במורים ובחברים ובהם הפרופסורים יהושע בלאו ז"ל, ויבל"א חגי בן-שמאי ונחם אילן. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים תמכה במחקרנו כבר בראשית דרכו כשהתקבל בוועדת התכניות בראשות פרופ' אהרן ברק כמפעל שלה ולימים כאשר ועדת הפרסומים בראשות פרופ' חיים תדמור ז"ל קיבלה אותו לפרסום. נשיאי האקדמיה – הפרופסורים יהושע יורטנר, יעקב זיו, מנחם יערי, רות ארנון ונילי כהן – גילו אהדה למפעלנו ועודרו את פרסומו, וראשי ועדת הפרסומים שלה – הפרופסורים יוחנן פרידמן, יוסף קפלן ומשה בר-אשר – ליוו את החיבור במהלך הבאתו לדפוס בעצה ובחיזוק ידי המזרזים להוצאתו לאור. הגב' צופיה לסמן ערכה את הספר בקפדנות ובמקצועיות שיצאו להן מוניטין בארץ ובעולם, ולא חסכה זמן כדי להביאו לדפוס בצורה המתוקנת ביותר. הגב' יהודית שטרנברג השקיעה עמל רב בתנאים מורכבים ובסבלנות לאין שיעור בסידור הספר. היא הייתה שותפה לגב' לסמן לעצה על דרכי עיצובו ועל המתכונת הנכונה לצורכי הלומדים והמעיינים בו. תודה מיוחדת נתונה לגב' טלי אמיר, מנהלת ההוצאה לאור של האקדמיה.

קרנות המחקר של האוניברסיטה העברית בירושלים סייעו בעבודתנו, תודה לוועדות הקרנות ולעומדים בראשן.

רעיותינו ובני בתינו היו שותפים לגילויים המשמחים שליוו את עבודת ההכנה של הספר כמו גם להמתנה ולהקלה בעת הוצאתו לאור.

מנחם בן-ששון וירחמיאל (רוברט) ברודי

ירושלים, תשרי תשפ"א